

Effectiever leren met leerstrategieën

Pieterneel Dijkstra

BOOM

© 2015, P. Dijkstra, p/a Boom test uitgevers, Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j^o. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk: Annelies Bast, Amsterdam

ISBN 978 90 8953 526 9

NUR 840

info@boomtestuitgevers.nl

www.boomtestuitgevers.nl

Voorwoord

Nederland behoort tot de top 8 van de meest concurrerende kenniseconomieën ter wereld. Om die positie vast te houden, moet de kwaliteit van het onderwijs goed zijn: er moet voldoende worden geïnvesteerd in kennis- en talentontwikkeling. Een 'zesjescultuur' volstaat niet langer en de schoolprestaties moeten omhoog, aldus het huidige kabinet en een reeks van kabinetten die daaraan voorafging. Al in 2007 publiceerde de Onderwijsraad *Presteren naar vermogen*, een advies om scholen en docenten te stimuleren het beste uit iedere leerling te halen.¹ De Onderwijsraad stelt dat het ontdekken en stimuleren van talenten een taak van het onderwijs is. Dit geldt niet alleen in het geval van intelligente en goed presterende leerlingen, maar ook in het geval van leerlingen die gemiddeld of zwak presteren. Met de Wet passend onderwijs, die in 2014 van kracht werd, werd dit streven nog eens onderstreept. Leerlingen hebben recht op onderwijs dat bij hen past en dat hun individuele capaciteiten laat opbloeien.

Docenten en scholen hebben het echter vaak druk en kampen met beperkte middelen. Hoe kun je als docent dan toch invulling geven aan het ideaal van presteren naar vermogen?

In dit boek worden leerstrategieën aangedragen als een krachtig middel om dat ideaal vorm te geven. Door het aanleren, trainen en stimuleren van leerstrategieën kun je bijna alle leerlingen helpen het beste uit zichzelf te halen, of ze nu goed, gemiddeld of zwak presteren. Ook hoogbegaafde leerlingen hebben er baat bij. Dit

boek is dan ook bedoeld voor docenten, mentoren, remedial teachers, intern begeleiders, schooldirecteuren en onderwijsassistenten die werkzaam zijn in de bovenbouw van het basisonderwijs of in het voortgezet onderwijs.

Aan de basis van dit boek ligt wetenschappelijk onderzoek van het Groninger Instituut voor Onderzoek van Onderwijs (GION), dat verbonden is aan de Rijksuniversiteit Groningen. Onderzoekers Hester de Boer, Anouk Donker-Bergstra, Greetje van der Werf, Charlotte Dignath-van Ewijk en Danny Kostons hebben in kaart gebracht welke leerstrategieën er nu werkelijk toe doen als het gaat om schoolprestaties. Zij identificeerden en onderzochten de veertien leerstrategieën die hier zijn uitgewerkt. Ik ben hun dan ook veel dank verschuldigd.² Ook de in dit boek beschreven adviezen en tips om invulling te geven aan de leerstrategieën zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. Het vormt dan ook een gedegen handleiding die je kan helpen om invulling te geven aan het ideaal 'presteren naar vermogen'.

Inhoud

Inleiding	13
Wat zijn leerstrategieën?	14
Welke leerstrategieën zijn er?	15
Voor wie zijn leerstrategieën geschikt?	19
Zwakke leerlingen	19
Gemiddelde leerlingen	20
Goed presterende en hoogbegaafde leerlingen	21
Wat is de rol van de docent?	23
De docent als coach	23
De docent als rolmodel	25
De docent als creator	27
Hoe kan ik dit boek gebruiken?	27
Deel I Metacognitieve kennis	29
1 Overzien	33
Tips	34
1 Strategie-instructie	34
2 Vertellen over leren	36
3 Metacognitieve vragen stellen	37
4 De rollen omdraaien	38
5 Motiveren om metacognitieve kennis te gebruiken	38
6 Faalangst tegengaan	39

2 Jezelf kennen	41
Tips	43
1 Inzicht in het eigen denken	43
2 Hardop nadenken	45
3 Verwachtingen toetsen aan de realiteit	45
4 Feedback geven	45
5 Een leerlingprofiel gebruiken	46
6 Een portfolio gebruiken	48

Deel II Metacognitieve vaardigheden **49**

3 Vooruitkijken	51
Tips	52
1 Een stappenplan maken	52
2 Concrete leerdoelen formuleren	53
3 Prioriteiten stellen	56
4 Planningsinstrument gebruiken	57
4 Bijhouden	61
Tips	62
1 Vragen stellen en prompts	62
2 Een logboek bijhouden	64
3 Helpen bij uitstelgedrag	65
5 Terugkijken	69
Tips	70
1 Vragen leren stellen	70
2 Schaalvragen gebruiken	71
3 Zelfcorrectie	72

Deel III Cognitieve vaardigheden **73**

6 Herhalen **75**

Tips	76
1 Onderstrepen	76
2 Herhaling spreiden	76
3 De volgorde afwisselen	76
4 Een definitie toevoegen	77

7 Verdiepen **79**

Tips	81
1 Herhalen met beelden	81
2 Samenvatten	82
3 Voorbeelden bedenken	82
4 Een kapstok gebruiken	84
5 Verbanden leggen met eerder behandelde stof	85
6 Inhoudelijke vragen stellen	85
7 Stelling nemen	86
8 Een muur- of knipselkrant maken	87

8 Structureren **89**

Tips	90
1 Samenvatten	90
2 Ideeën in kaart brengen	90
3 Presenteren met PowerPoint of Prezi	91
4 Leerdoelen formuleren	92
5 Grafische weergaven gebruiken	92

Deel IV Organiseervaardigheden **95**

9 Jezelf organiseren **97**

Tips	98
1 Het innerlijke gas- en rempedaal leren vinden	98
2 Waarschuwen voor cafeïne	99

3	Een innerlijk gevoel van controle gaan ervaren	100
4	Zelfbeheersing trainen	101
5	Belonen en straffen	102
6	Stilstaan bij opluchting	104
7	Implementatie-intenties leren formuleren	104
10	Omgeving organiseren	107
	Tips	108
1	Informatie leren zoeken	108
2	Passieve leerlingen activeren	109
3	De huiswerkomgeving in kaart brengen	110
11	Anderen organiseren	113
	Tips	114
1	Sociale vaardigheden aanleren	114
2	Zelfvertrouwen opdoen	116
3	Prosociaal gedrag stimuleren	118
Deel V	Motivatie	121
12	Jezelf vertrouwen	125
	Tips	126
1	Letten op wat goed gaat	126
2	Uitdagende taken aanbieden	127
3	Verantwoordelijkheid leren nemen voor succes	129
4	Feedback geven en zoeken	129
5	Inzet centraal stellen	130
6	De mogelijkheid tot hulp bieden	131
13	Het nut zien	133
	Tips	134
1	Stilstaan bij het nut	134
2	Betekenis aanreiken	135
3	De toekomst dichterbij brengen	136

4	Devaluatie tegengaan	138
5	Cognitieve dissonantie benutten	139
14	Jezelf motiveren	141
	Tips	144
1	Bewust maken van wat wél leuk is	144
2	Competitie constructief maken	145
3	Sociale vergelijkingen in goede banen leiden	147
4	De aandacht op de eigen vooruitgang richten	149
5	Aandacht besteden aan individualiteit	151
	Ten slotte – Invloed van de omgeving	153
	Het verkeerde voorbeeld	154
	Loyaliteiten respecteren	157
	Noten	161
	Literatuur	165
	Bijlage: Invulplaatjes	173

Inleiding

Leren betekent dat mensen zich nieuwe kennis, inzichten en/of vaardigheden eigen maken. Een deel van dit leren verloopt automatisch en onbewust. Denk aan een kind dat als vanzelf lijkt te leren praten. Het praten komt echter alleen tot stand als het kind zich in een voldoende stimulerende omgeving bevindt (een omgeving waarin anderen ook praten) en als zijn hersenen er 'klaar' voor zijn.

Ook op school kan het lijken alsof leerlingen 'als vanzelf' leren. Alleen bij leerlingen die slecht presteren, valt op dat leren lang niet altijd vanzelf gaat. Dit geldt echter ook voor de leerlingen die wél voldoende halen: zij kunnen wellicht veel beter. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat veel leerlingen onderpresteren, zowel in het basis- als in het voortgezet onderwijs.

Dat het leren vaak niet optimaal verloopt, is niet zo vreemd. Om optimaal te kunnen leren, moet je eerst weten hoe dat moet. Het gaat daarbij niet alleen om het intellectuele aspect van het leren – welke stappen je bijvoorbeeld moet nemen om een rekensom op te lossen –, maar ook om het motivationele aspect. Dat wil zeggen, leerlingen moeten ook leren hoe ze zichzelf aan het werk kunnen zetten en zichzelf kunnen stimuleren om door te gaan en vol te houden – ook als het leren even tegenzit. Zeker in het secundair onderwijs is dat nogal eens een probleem. Hoe je het best kunt leren, leren leerlingen voor een deel op school. Daarnaast bieden ouders een leidraad: ook zij kunnen hun kind helpen bij het leren. Maar vaak worden leerlingen aan hun lot overgelaten als het gaat om

het 'hoe' van leren: ze moeten grotendeels zelf uitzoeken hoe ze moeten en kunnen leren. De ene leerling zal dit beter lukken dan de ander. Het gevolg: leerlingen leren wel, maar vaak niet optimaal.

Wat zijn leerstrategieën?

Leerstrategieën zijn concrete manieren van leren die leerlingen bewust kunnen inzetten om het leren zo soepel mogelijk te laten verlopen – ze leren daardoor 'hoe' ze moeten en kunnen leren. Deze strategieën helpen leerlingen zelfstandig te leren, nu en in de toekomst, en het beste uit zichzelf te halen. Uit vele onderzoeken blijkt dat leerlingen aanzienlijk beter presteren als ze leerstrategieën inzetten in hun leerproces.³ Met name prestaties op het vlak van schrijven, rekenen, begrijpend lezen, wiskunde en natuurvakken (zoals biologie) verbeteren als leerlingen optimaal gebruikmaken van leerstrategieën.

Studievaardigheden of leerstrategieën?

Verwar leerstrategieën niet met studievaardigheden, die leerlingen vaak automatisch of onbewust uitvoeren. Studievaardigheden zijn bijvoorbeeld een kaart leren lezen of iets opzoeken op internet. In het begin kost dat wel moeite, maar naarmate leerlingen het vaker doen, gaat het steeds meer vanzelf. Leerstrategieën zet een leerling daarentegen actief en bewust in. Denk bijvoorbeeld aan het plannen van een opdracht, het terugkijken op fouten en het verbinden van zelfbedachte voorbeelden aan de leerstof. Dat vereist allemaal een actieve, bewuste inspanning. Elke keer weer moet de leerling een afweging maken: wat ga ik doen? Welke leerstrategie kan ik nu het best inzetten?

Het aanleren van leerstrategieën leidt niet alleen tot betere schoolprestaties, maar heeft nóg een groot voordeel. De tijd dat mensen hun leven lang dezelfde baan hadden, is voorbij. Mensen veranderen tegenwoordig geregeld van werkgever, baan en functie. Ze laten zich voortdurend bijscholen en soms zelfs omscholen. De snelle sociale, maatschappelijke en technologische ontwikkelingen dwingen mensen ertoe om zich te verdiepen in nieuwe kennis en vaardigheden. Leren doen mensen tegenwoordig dan ook een leven lang en niet alleen maar tussen hun zesde en twintigste levensjaar. Volwassenen zullen daarbij vaak zelfstandig en soms zonder of met maar weinig begeleiding aan de slag moeten met lesmateriaal, bijvoorbeeld thuis of op de werkplek. Dit vereist *zelfregulerend* lerend vermogen, dat wil zeggen het vermogen om het eigen leren in goede banen te leiden, te beoordelen en zo nodig bij te sturen. Het is dan ook belangrijk dat het onderwijs leerlingen hierop voorbereidt.

Wie leerstrategieën goed beheerst, kan automatisch zelfstandig leren. Leerstrategieën stellen de leerling, of hij nu acht is of tachtig, immers in staat het eigen leerproces te sturen en de eigen motivatie om te leren op peil te houden.

Welke leerstrategieën zijn er?

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat er veertien leerstrategieën zijn die leerlingen kunnen inzetten om hun leren in goede banen te leiden (de belangrijkste strategieën zijn gecursiveerd).⁴ Deze leerstrategieën kunnen worden onderverdeeld in vijf clusters.

Populaire naam	Wetenschappelijke naam	Omschrijving
Leerstrategieën die een beroep doen op metacognitieve kennis		
<i>Overzien</i>	Inzet van algemene metacognitieve kennis	<i>Het inzetten van kennis over leren en hoe je dat het best kunt doen. Het houdt in dat je weet welke leerstrategieën je tot je beschikking hebt om een leertaak uit te voeren en wanneer het verstandig is om deze in te zetten. Je gebruikt die kennis tijdens het leren.</i>
<i>Jezelf kennen</i>	Inzet van persoonlijke metacognitieve kennis	Het inzetten van kennis die je over jezelf hebt als het gaat om leren. Je hebt inzicht in je zwakke en sterke punten met betrekking tot school en weet hoe jij het best leert. Je zet deze kennis optimaal in tijdens het leren.
Leerstrategieën die een beroep doen op metacognitieve vaardigheden		
<i>Vooruitkijken</i>	Plannen en voorspellen	<i>Het plannen van leerwerk in termen van taken, tijd en prioriteiten.</i>
<i>Bijhouden</i>	Monitoren en controleren	Het nagaan en bijhouden van de voortgang in het leren tijdens een leertaak (zowel in termen van resultaten als in termen van concentratie en inzet).
<i>Terugkijken</i>	Evalueren	Het terugkijken op de leertaak en het leerproces en daaruit een conclusie of les trekken.
Leerstrategieën die een beroep doen op cognitieve vaardigheden		
<i>Herhalen</i>	Herhalen	<i>Het letterlijk herhalen van de leerstof.</i>
<i>Verdiepen</i>	Dieper verwerken	Actief iets doen met de leerstof en erover nadenken.
<i>Structureren</i>	Organiseren	Het inperken en organiseren van informatie en leerstof in de vorm van geschreven tekst of visuele weergaven.

Populaire naam	Wetenschappelijke naam	Omschrijving
Leerstrategieën die een beroep doen op organisatievaardigheden		
Jezelf organiseren	Zelfmanagement	Het in goede banen leiden van de eigen inspanningen ten behoeve van het leren.
Omgeving organiseren	Omgeving managen	Het creëren van een leeromgeving waarin optimaal geleerd kan worden.
Anderen organiseren	Anderen managen	Het beïnvloeden van anderen zodat je van hen krijgt wat je nodig hebt om goed te kunnen leren.
Leerstrategieën die een beroep doen op de motivatie		
Jezelf vertrouwen	Zelfeffectiviteit	Het hebben of verkrijgen van vertrouwen in het eigen kunnen om een leertaak tot een succes te brengen en dat zelfvertrouwen gebruiken om jezelf te motiveren.
<i>Het nut zien</i>	<i>Taakwaarde</i>	<i>Het verkrijgen van inzicht in de waarde van leerstof of een leertaak en dat gebruiken om jezelf te motiveren.</i>
Jezelf motiveren	Doeloriëntatie	Het aanboren van de eigen (intrinsieke) motivatie voor leren en deze inzetten tijdens het leren.

Vaak komen in het onderwijs alleen de leerstrategieën Vooruitkijken en Bijhouden aan bod. Aan leerstrategieën wordt bovendien vaak niet zozeer expliciet, maar meer impliciet aandacht besteed, als het ware tussen de bedrijven door. Dat kan vaak een stuk doelgerichter en duidelijker. Het is dan ook sterk aan te raden om in het curriculum voldoende aandacht te besteden aan leerstrategieën. Dat kan op verschillende manieren:

- Leerlingen expliciet trainen in het gebruik van een of meerdere leerstrategieën: dat wil zeggen dat je als docent uitlegt wat de betreffende leerstrategie inhoudt en hoe en wanneer de leerling deze kan inzetten. Dit wordt ook wel 'strategie-instructie' genoemd. Strategie-instructie is vooral van belang op momen-